

WINDER, Simon: *Danubia. Osobitý pohled autora na střeoevropské dějiny / Dějiny habsburské Evropy pohledem autora. Brno : Mapcards.net, 2022. 589 s. ISBN 9788087850152*

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2023.26.01.149-153>

Pol'ský sociológ Zygmunt Bauman kedysi napísal, že žijeme v dobe „tekutej spoločnosti“. Danému spojeniu smiem porozumieť i tak, že sa všetko vyvíja doposiaľ nevídanou rýchlosťou, zahlcuje nás množstvo informácií, objavujú sa chvíľkové módné vlny či dlhšie prežívajúce vývojové trendy. Do značnej miery sa mení i vnímanie histórie a ak sa k týmto novinkám smiem vyjadriť, všímam si, že sa do popredia dostávajú predovšetkým tri: digitalizácia, interdisciplinarita a popularizácia. O tretej zmienenej sa domnievam, že aby dosiahla vysokú úroveň, mala by dostať nasledovným požiadavkám:

1. čitateľa skutočne zaujať, nie iba prvoplánovo šokovať;
2. vyznačovať sa prívetivým štýlom, neskíznuť však k bulvárnosti;
3. nezahliť konzumenta faktami, ale ani sa nespreneveriť vedeckej korektnosti;
4. podnecovať k zamysleniu, no nevyvolávať chaos v historickom vedomí spoločnosti;
5. poskytovať priestor i menej známym osobnostiam, ktorých prínos však rozhodne nemožno považovať za zanedbateľný;
6. klásť znepokojivé otázky ohľadne možného dejinného vývoja, no pri dôkladnej znalosti možností aktérov dobového diania.

Hneď na tomto mieste spomeniem, že predložené dielo spĺňa všetkých šesť náležitostí a pridáva ešte siedmu, ktorej dôležitosť mi bolo do priate doceniť až pri hĺbaní nad ním: osobnú znalosť opisovaných lokalít, umožňujúcu dokresliť obraz inak nedosiahnuteľnými detailmi. Autor tak ponúka síce špecifické, no hodnotné a prínosné zamyslenie nad novovekými dejinami strednej Európy – a to i napriek námietkam, ktoré predložím nižšie. Snáď mu pomáha i odstup, daný tým, že žiadnu krajinu skúmaného regiónu nemožno považovať za jeho vlasť. Vďaka nemu sa elegantne vyhýba trom vážnym nebezpečenstvám: nostalgii, sentimentu a spomienkovému optimizmu. Slovom: neupadá do šablónovitého, čierno-bieleho videnia pôsobenia niekdajších osobností, ktoré – v inej súvislosti, no nesmierne výstižne – pomenovala jedna staršia pieseň: „my sme oni“.

Autor sa nezameriava na súvislý príbeh – sám sa zmieňuje, že vybral iba „niekoľko“ cisárov, ktorým sa rozhodol kvôli „zaujímavosti“ ich osobností venovať pozornosť. A práve toto konštatovanie sa vinie celým textom ako červená niť – ide o biografie panovníkov, zostavené v súčasnosti

čoraz populárnejšou metódou „filmového záberu“, uplatňovanou napríklad poľským historikom Wojciechom Iwańczakom v jeho životopise Jána Luxemburského. Winder sa podobne sústreďuje na vybrané podnetné momenty – napríklad v kapitole, venovanej Maximiliánovi I. objasňuje, prečo Habsburgovci získali výhodu nad inými vplyvnými ríšskymi rodmi (záujmy v italských, nizozemských alebo uhorských, nie iba výlučne nemeckých regiónoch) či zdôrazňuje (hoci s cynickým podtónom) dôležitosť genealógie v očiach dobových privilegovaných rodov. Nezatajuje ani neúspechy dynastie (napríklad stratu rodového hradu Habichtsburg, ktorý obsadili švajčiarske oddiely už v roku 1415). Podobne ako predstavitelia „školy“ *Annales*, hľba aj nad hudobnými, literárnymi či obrazovými prameňmi – vďaka tomu pozná napríklad legendu o Franciovi, údajnom synovi Aenea, ktorý na nemeckej pôde vraj založil Frankfurt, sídlo pre súdobých vzdelancov s podobným významom, aké italskí humanisti pripisovali „večnému mestu“. Neopomína pritom ani gastronómiu, dnes takisto obľúbenú tému popularizácie.

Kriticky hodnotí kroky uhorských elít v čase silnejúcej osmanskej hrozby, pričom neobchádza ani príliš často nezmieňované odmietnutie spojenectva s Benátkami i Poľským kráľovstvom a podriadenie sa doposiaľ verného spojenca „monarchie svätého Štefana“, moldavského kniežata Bohdana III., pod tlakom okolností práve sultánovi Sulejmanovi I. Nádhernému. S osmansko-slovanskými vzťahmi zasa súvisí problematika tzv. „uskokov“ a s ňou sa vynárajúce množstvo zložitých otázok: napríklad platenie desiatku z kradnutého tovaru.

Výkladu o 17. storočí dominuje – okrem inde zmienenej protireformácie – taktiež pojednanie o tridsaťročnej vojne a zápase s Portou. Na viacerých čitateľov zrejme zapôsobí prekvapujúco, že poľský vládca Ján III. Sobieski zvažoval i možnosť pridať sa k osmanským spojencom výmenou za zisk Sedmohradska – napokon za pomoc Svätej lige získal Podolie, po ktorom dlho túžil. Okrem toho, ako pôvodca zmieňuje, sultánova prítomnosť nútila strednú Európu k „sebadisciplíne“ a keď pominula, tunajšie pomery sa stali „chaosom“ – o ich zásadnej zmene každopádne niet pochýb.

Diskurz nasledujúcich desaťročí sa drží pomerne tradičnej schémy – snád' s výnimkou značne kritického hodnotenia vlády Karola III. (VI.), „najneúspešnejšieho“ z cisárov Svätej ríše rímskej národa nemeckého. Na jeho počínaní nenachádza (s výnimkou úlohy mecenáša umenia) vonkoncom nič pozitívneho – a ako jeho úplný protiklad vykresľuje Máriu Teréziu. Následne výlučne negatívne (opäť okrem umeleckých aktivít) vníma pôsobenie Františka Lotrinského – a ako jeho opak zasa Jozefa II. Napokon však uznal, že viaceré panovníkove výnosy patrili k „absurdným“ a jeho vláda smerovala k „svojej vlastnej revolúcii“.

„Dlhé 19. storočie“ spisovateľ poňal ako pestrú mozaiku kultúrnych, politických a umeleckých otázok. Poukazuje na málo známu skutočnosť, že v kláštore Kostjanica neďaleko slovinskej Gorice odpočívajú nielen zosadený francúzsky mocnár Karol X., ale aj dvaja nasledujúci pretendenti na trón „krajiny galského kohúta“ – Ľudovít XIX. a Henrich V. Ako najvýraznejšiu prekážku obnovy absolutizmu vníma zvyšujúcu sa mobilitu, rozširujúci sa počet gramotných, rozmach železnice, vznik masových politických strán, nastolenie modernej ekonomiky, elektrifikáciu, mohutnejúci vplyv tlače a – v prípade habsburskej dynastie – i nezládnutú kolonizáciu. Značný priestor dostávajú i zriedkavo zmieňované smery či prúdy, napríklad orientalizmus či turanizmus (o druhom z nich som sa dozvedel iba zo spisu Josefa Macúrka *Dějepisectví evropského východu*).

Podnetne vyznieva i záver knihy: spisovateľ nastoľuje otázku, či zánik „podunajskej monarchie“ a následná frustrácia z povojnového vývoja nevedli k vzostupu nacizmu a „komunizmu“ (téma načrtnutá už v úvode a prízvukovaná v celom texte). Hoci sa mi táto myšlienka javí ako príliš zjednodušená, uznávam iný, na tomto mieste opäť zdôrazňovaný prvok: pestrosť etník, ktoré strednú Európu považujú za svoj domov, aj komplikovanosť ich spolužitia, vyplývajúca z rôznorodosti historickej pamäti každého z nich. Dané vyjadrenia vnímam ako varovanie pred vyhroteným nacionalizmom (zmieňuje sa nielen o „napätí“, ale tiež o „nenávisti“ a „jazykových vojnách“) či šovinizmom. Oceňujem takisto dôraz na špecifickosť pomerov v rámci jednotlivých európskych regiónov (Balkán, Stredomorie, stredná Európa a iné). Tej, koniec-koncov, venovali cenné dielo *Evropa v proměnách staletí* pred dvomi dekadami (2001) už František Honzák a kolektív. Bokom neostáva ani výnimočnosť niektorých konkrétnych miest (Brašov, Dubrovník, Innsbruck, Karlove Vary, Terst a iné) či horstiev (Alpy a Karpaty), a taktiež sa mi pozdáva odmietanie zovšeobecňovania „typických“ vlastností daného etnika. Uvedené ho však vedie ku konštatovaniu, že etnickú i konfesijnú príslušnosť obyvateľstvo menilo s ľahkosťou – s tým sa nestotožňujem, hoci uznávam, že chápanie „národa“ či „národnosti“ v ranom novoveku nemožno stotožniť s jeho vnímaním v epoche osvietenstva a neskôr (čo paradoxne autor sám na jednom mieste prízvukuje). Vernosť dynastii a korune v danom období predstavovala prvok, ktorého význam následne, po „národnom obrodení“, výrazne poklesol. Istotne, toto poňatie ostáva konzervatívnym – a uznávam, že ma pri jeho formulovaní ovplyvnilo napríklad hlbanie nad životopisom Karola V. od rakúskeho historika Ferdinanda Seibta. Polemicky hodnotím i komentár autora, že sa obmedzuje iba na písanie o veciach, ktoré sa jemu osobne zdajú fascinujúce. Istotne: francúzsky historik Paul Veyne v eseji *Ako sa píše dejiny* práve „zaujímavosť“ problematiky zaradil medzi základné kamene historickej spisby, no tento

názor nepatrí k všeobecne uznávaným. Okrem toho: o objektivite niet ani zmienky – áno, ide o ideál, no to by nemalo viesť k rezignácii na snahu o jeho dosiahnutie. Absentuje tiež informácia o zvolenej metodike (prítom napríklad retrospektívnu metódu uplatňuje veľmi obratne) – chápem, že ide o popularizačný spis, no aspoň odsek o uplatnených metódach by rozsah neúmerne nenavýšil. A v neposlednom rade: spisovateľ rozhodne nedodržiava zásadu vyslovovať sa „bez hnevu a priazne“, no ku cti mu slúži, že bez okolkov priznáva svoju nevôľu voči juhu „starého kontinentu“ a rekatolizácii – tú raz dokonca označuje za spôsob „etnickej vojny“ nemeckých elít voči maďarskému živlu.

Vedeckú korektnosť obsahu považujem za jednoznačne najslabší článok predloženej monografie. Nevyskytujú sa tu síce časté omyly, ale tých niekoľko zbytočne narúša inak pozitívny dojem – a navyše z môjho pohľadu ich vonkoncom nemožno považovať za maličkosti. Áno, autor na úvodných stránkach objasňuje, že svoje riadky adresuje britskému čitateľovi, no to nepovažujem za ospravedlnenie. Aby som sa vyslovil konkrétne, uvediem päť príkladov za všetky: nesprávne datovaná doba vlády Karola V., Leopolda II. i Františka I., mylne uvedený dátum bitky pri Lepante i pri Sankt Gotharde, nepresnosti v názvoch miest – Bratislava ani Budapešť v novoveku neexistovali (prvý pojem sa objavil až 1843 a druhý dokonca 1873) – a takisto anachronické pomenovania štátnych útvarov (Nemecko, Rumunsko, Slovensko a ďalšie). Uvedené snád' (?) padá na vrub prekladu – germánske ani románske jazyky nikdy nerozlišovali medzi Osmanskou ríšou/Tureckom alebo Uhorským kráľovstvom/Maďarskom. Opakuje tiež niektoré legendy, vyvrátené najnovším výskumom – napríklad tú, že doktor Martin Luther pribil svojich 95 téz na dvere chrámu vo Wittenbergu – už vieme, že toto podanie rozšíril Philipp Melanchton a reformátor v skutočnosti poslal svoje náhľady na posúdenie arcibiskupovi Albrechtovi, zastávajúcemu túto hodnosť súčasne v Magdeburgu i Mainzi, prípadne tú, že odpor českých stavov sa zrútil po jedinej bitke – medzičasom sa ukázalo, že viaceré mestá by aspoň niekoľko mesiacov po „bielohorskej katastrofe“ dokázali habsburskej moci vzdorovať.

Objavuje sa i snaha o interpretáciu historických faktov a často vedie k záverom stojacim minimálne za zamyslenie – napríklad pri konštatovaní, že Sedmohradsko sa stalo „posledným nositeľom uhorskej štátnej myšlienky“ alebo že Habsburgovci v tridsaťročnej vojne nepodľahli, naopak: odvrátili katastrofu. Opomenúť nemôžem ani zamyslenie nad tým, či územia, znovu získané od Osmanov po podpísaní mieru v Karlovaci, možno radiť k európskemu „západu“. Podobnú otázku si pred takmer storočím položil rakúsky intelektuál Egon Friedell (vlastným menom Friedmann) v *Kultúrnych dejinách novoveku*, no jeho odpoveď

znie ešte zdrvujúcejšie: samotná Viedeň predstavuje vzhľadom k forme vlády „ázijské“ mesto.

Štýl hodnotím ako odborný, no napriek tomu dostupný širokému okruhu záujemcov o spomínanú tému. Slovom: primeraný tomuto typu knižnej práce. Viem, že ide o otázku osobného vkusu, no javí sa mi, že autor miestami – v snahe priblížiť sa súčasnému príjemcovi – uplatnil neprimerané výrazové prostriedky. Zmienim aspoň niektoré, ktoré skutočne geograficky ani dobovo nesúhlasia s popisovanými reáliami, prípadne pôsobia zjednodušujúco či nepatrične. Život starých Maďarov prirovnáva pôvodca k „atmosfére rugbyového zápasu“, na adresu Ludovíta II. sa vyjadruje, že „na všetkých obrazoch vyzerá ako teľa“, o Františkovi I. aj Františkovi Jozefovi I. konštatuje, že šlo o „tupcov“, Karola IV. označuje za „úplnú nulu“, o slovenskom území sa vyslovuje ako o „horskej bašte“, prípadne Európsku úniu charakterizuje ako „neohabsburského policajta“. Nie, nepatrím k puritánom, no istá zdvorilosť by sa podľa môjho osobného presvedčenia do vedeckej práce predsa len mala vrátiť, ak pripustím, že ju odtiaľ kedysi vyhnal Sebastian Brant vo svojej *Lodi bláznov* (1494) a doposiaľ iba hľadá cestu späť. Text síce ostáva členený logicky, no nevyhli sa mu viaceré preklepy či nadbytočné a chýbajúce slová.

Spis uzatvára rozsiahla bibliografia – ide o práce, publikované v anglickom jazyku. Index môžem vyzdvihnúť v troch základných ohľadoch: autor preukazuje úsilie porozumieť daniu na „starom kontinente“ v čo najširšom spektre oblastí, spomeniem napríklad alchýmiu, cirkevné dejiny, osobnosti hudby, politické dianie či spoločenské trendy. Zasadzuje problematiku do širokého chronologického rámca, vďaka čomu sa percipient dozvedá viacero poznatkov o európskej minulosti od staroveku (približne 400 pred n. l.) až do začiatku druhej dekády 21. storočia (hoci epochu do 1519 zhŕňa tvorca do prvej kapitoly). A napokon – no nie v poslednom rade – literatúra pochádza zo starších i novších čias: ide o výber vedeckých i popularizačných prác posledných stodvadsiatich rokov.

Rakúska historička Thea Leitnerová sa raz vyslovila, že nikdy nenapíše pesimistickú knihu o Habsburgovcoch – hoci by čosi takého nepochybne bolo možné. Spis jej britského „kolegu“ Simona Winderera nabáda zasa k otázke, či sa o slávnom rode možno vyjadriť so štipkou humoru, okoreňujúcim snahu o najvyššiu možnú mieru objektivity – a po jeho preštudovaní na ňu smiem, napriek zmieneným výhradám, odpovedať kladne. Práca podľa mojej mienky dokáže osloviť nielen záujemcu o novovek, ale nádejám sa, že každého hlbavého čitateľa.

Ján Jakubej